

УДК 378.034:376.64

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ-СИРИТ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЇХНЬОЇ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ

Шишкова Є.Г., методист

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

У статті здійснено аналіз сутності морального виховання студентів-сирит у процесі формування їхньої суб'єктної позиції. Під моральним вихованням суб'єктів професійно-педагогічної діяльності розуміємо спосіб організації цілеспрямованої взаємодії суб'єктів і об'єктів на основі координації та вибору оптимальних форм і методів діяльності.

Ключові слова: моральне виховання, суб'єктна позиція, компоненти професійно-педагогічної діяльності, суб'єкт, соціально-педагогічна робота.

В статье осуществлен анализ сущности нравственного воспитания студентов-сирот в процессе формирования их субъектной позиции. Под нравственным воспитанием субъектов профессионально-педагогической деятельности понимаем способ организации целенаправленного взаимодействия субъектов и объектов на основе координации и выбора оптимальных форм и методов деятельности.

Ключевые слова: нравственное воспитание, субъектная позиция, компоненты профессионально-педагогической деятельности, субъект, социально-педагогическая работа.

Shishkova E.G. MORAL EDUCATION OF ORPHAN STUDENTS IN THE PROCESS OF FORMING THEIR SUBJECT POSITION

The article presents the analysis of the essence of moral education of orphan students in the process of forming their subject position. Under moral education subjects of vocational and educational activities understand the way the organization of purposeful interaction between subjects and objects based on coordination and selection of optimal forms and methods of activity.

Key words: moral education, subject position, components of professional pedagogical activity, subject, socio-pedagogical work.

Постановка проблеми. Підготовка кваліфікованого, високоморального фахівця вимагає здійснення цілеспрямованої освітньої роботи. Трансформації, що відбуваються в освітньому просторі, на перший план висувують проблему формування особистості студента як реального суб'єкта процесу власної життєдіяльності. Таке формування є ускладненим для молоді у непростих життєвих обставинах, до категорії якої належать, зокрема, сироти. В умовах глобалізації суспільства основним дієвим перетворенням суспільства у питаннях соціально-педагогічної допомоги захищеним верствам населення є розвиток особистості студента-сироти, створення умов для виявлення і розкриття його потенціалу, оскільки цей процес є визначальним критерієм його прогресивності.

Відзначимо, що у процесі формування майбутніх спеціалістів чільне місце посідає моральне виховання. Система перетворення змісту морального виховання пов'язана з якісною перебудовою педагогічних виховних відносин студентів-сирит на основі усвідомлення зміни їхніх ролей і функцій у суспільстві, у зв'язку зі зміщенням акценту у виховній роботі на розвиток суб'єктності особистості, педагогічну підтримку,

індивідуальний супровід і допомогу студентам-сиротам у вирішенні їхніх проблем, використання нових підходів у вихованні – акмеологічного, феноменологічного, герменевтичного, позиційного, синергетичного тощо.

Цей процес супроводжується загостренням у сучасній науці та практиці соціально-педагогічних суперечностей: між прагненням студентів-сирит досягти нового рівня життєвої самостійності і соціальної активності та жорстким тиском інформаційного простору; між створенням психолого-педагогічних умов для особистісно-орієнтованого морального виховання і руйнівними впливами соціуму на особистість, яка не має достатнього соціального досвіду. Тому проблема формування суб'єктності студента-сироти у процесі морального виховання набуває особливої актуальності й гостроти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблема формування суб'єктності особистості є предметом міждисциплінарних пошуків вітчизняних і зарубіжних учених та вивчалась у різних аспектах: як предмет філософського осмислення (М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Вернадський, В. Зеньковський, М. Каган, А. Камю, Ж. Сартр, В. Соловйов, П. Флоренський,

Е. Фромм), психологічного вивчення (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьев, А. Асмолов, А. Брушлінський, Л. Виготський, І. Зімня, О. Леонтьєв, А. Маслоу, В. Петровський, К. Роджерс, С. Рубінштейн, В. Слободчиков), педагогічного аналізу (А. Бойко, І. Бех, Є. Бондаревська, П. Каптерев, А. Мудрик, В. Серіков, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, Н. Щуркова).

Науково-теоретичною основою кожного дослідження стали висновки про психологічні особливості розвитку дітей-сиріт, які вивчають І. Дубровіна, В. Мухіна, А. Прихожан, Н. Толстих, І. Фурмакова та інші; педагогічні і соціально-педагогічні аспекти роботи з дітьми, що залишилися без піклування батьків, яким присвячені роботи Л. Байбородової, Н. Іванової, А. Нечаєвої, Л. Оліференко, Е. Чепурних, Т. Шульги та інших; питання соціалізації та навчання дітей-сиріт, адаптації випускників інтернатних закладів, які залишилися без батьків чи батьківського піклування, що розглядали О. Лебедев, О. Майоров, В. Золотухіна, Г. Сім'я та інші.

Усвідомлюючи важливість окремих завдань, сучасні дослідники у галузі педагогіки намагаються відповісти на такі питання: як активізувати навчальну діяльність студента; в яких умовах студент може інтенсифікувати власний розвиток. Проблема формування суб'єктності, що розвивається самим студентом і проявляється у діяльності, вже стала предметом уваги багатьох учених – як теоретиків, так і практиків.

У руслі окресленої суб'єктної парадигми професійно-педагогічну діяльність ВНЗ можна визначити як процес системної взаємодії педагога і студента з метою створення умов для максимальної самореалізації особистості майбутнього фахівця як суб'єкта успішної професійної діяльності за фахом.

Постановка завдання. Моральне виховання є одним із найважливіших компонентів професійно-педагогічної діяльності, тому основними цілями нашого дослідження є розкриття сутності, форм і методів морального виховання студентів-сиріт у контексті формування їхньої суб'єктної позиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Погоджуючись із М. Фіцулою [7, с. 231], визначимо моральне виховання як виховну діяльність вищого навчального закладу, спрямовану на формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Моральне виховання студента характеризує міру його розвитку і саморозвитку моральних цінностей, переконань, мо-

тивів, знань, умінь, почуттів і здібностей, що їх студент виявляє у різних ситуаціях морального вибору та моральної діяльності у порівнянні з тими високогуманними цінностями, принципами, правилами, які у сучасному соціокультурному середовищі прийнято вважати нормативними або ідеальними [5, с. 8].

Наголосимо, що у моральному вихованні поєднуються принципи і норми загальнолюдської моралі та національної моральної цінності.

Для дослідження проблеми формування суб'єктності студента-сироти важливо відзначити, що моральне виховання пов'язане з правовим вихованням. Поєднуючись, вони забезпечують формування культури людської поведінки. Студент є носієм певної моралі, виховується як в освітньому процесі, так і під час взаємодії із середовищем особистого буття. У зв'язку з цим, як відзначають П. Бенескул, С. Деркач [2, с. 161], важливу роль відіграють соціогуманітарні дисципліни, зокрема етика, бесіди на моральну тематику, зустрічі з видатними особистостями, читання художньої літератури, неухильне додержання правил внутрішнього розпорядку ВНЗ. Значний потенціал морального впливу на студентів мають студентські організації, клуби, гуртки за інтересами, здібностями тощо. Термін «суб'єктність» частіше використовується у психолого-педагогічній літературі, що дозволяє представити людину як організатора своїх дій, якому властиві цілеспрямованість, чіткі ціннісні орієнтації, зокрема щодо самовдосконалення і саморозвитку. Міра суб'єктності виявляється на основі відповідного виду активності, що розвивається особою у певний момент у певних обставинах [6].

Аналіз сучасної теорії і практики вищої школи конкретизує дещо інше, з нашого погляду, більш чітко і предметне розуміння суб'єктної позиції, що репрезентує студента як носія індивідуального, суб'єктного досвіду, який прагне розвивати власний потенціал. А отже, «суб'єкт» (студент) як носій певних особистісних якостей здатний перетворювати свою життєдіяльність із позиції успішного оволодіння обраною спеціальністю [3].

Часто у студентів-сиріт відсутній належний соціальний досвід, до складу якого належать детермінальні гуманістичні цінності. Це загальнолюдські цінності, які мають універсальне значення і необмежену сферу застосування (добро, правда, любов, чесність, гідність, краса, мудрість, справедливість).

Аналізуючи моральні якості, які необхідно формувати у студентів, враховують їх-

ній вплив на майбутню професійну діяльність та поведінку суб'єкта, їхню взаємодію і здатність до взаємодоповнення та взаємозбагачення. Наявність різних за функціями моральних якостей є своєрідним механізмом поєднання моральної свідомості і поведінки особистості. Спираючись на думку дослідників Н. Єфременко, Л. Іванова, Н. Монахова [7, с. 232], наведемо п'ять основних груп моральних якостей:

- світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, соціальна відповідальність, гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, які в сукупності забезпечують громадянську спрямованість особистості студента-сироти; саме ці якості забезпечують зміст соціальних цінностей, які необхідно розвинути у студента в освітньому процесі;

- моральні якості, спрямовані на досягнення поставлених цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, обов'язковість тощо; розвиваючи такі якості у студента-сироти, можемо досягнути формування у нього моральної свідомості;

- витримка, стриманість, ввічливість, володіння собою; ці якості допомагають студентам-сиротам контролювати і гальмувати негативні прояви у поведінці;

- діловитість, уміння вибудовувати моральний досвід особистості; ці якості певною мірою допомагають швидше досягати мети і зосередити увагу переважно на змісті вчинків;

- здатність до самооцінки, самокритичності, вимогливості до себе, справедливе ставлення до інших; усе це сприяє самовдосконаленню і створенню позитивної моральної сфери подальшого розвитку особистості.

Сучасний стан вивчення проблеми морального становлення особистості визначається результатами досліджень не лише в педагогіці, а й у психології, соціології, філософії тощо. Питання морального виховання дітей та молоді досліджуються у працях І. Беха, Г. Васяновича, Н. Волкової, М. Красовицького, Л. Кулагіної, І. Лебідя, А. Макаренка, Е. Помиткіна, В. Сухомлинського та ін.

На думку відомих українських фахівців у галузі педагогіки (Н. Волкової, Г. Шевченка, В. Кременя, І. Беха, М. Євтуха, Н. Миропольської, І. Зязюна), настав час докорінно переглянути та переосмислити систему виховання, освіти і навчання, оновити зміст, форми і методи духовно-морального становлення особистості на основі гуманізації життєдіяльності учня, створити ефективні умови для самореалізації особистості у різних видах діяльності.

Відомий український учений І. Бех зазначає: «Мораль постає як практично-оцінний спосіб ставлення людини до дійсності, вона регулює поведінку людей із позиції ставлення принципового протиставлення добра і зла, належного і бажаного» [2, с. 123].

Вітчизняні педагоги І. Зязюн і Г. Сагач у книзі «Краса педагогічної дії» наголошують, що нинішнє покоління жителів планети, а отже, й ми з вами, має виконати особливу місію – гідно перейти з епохи раціоналізму до епохи духовності з приматом духовного над матеріальним, подолати кризу духу як найстрашнішу кризу людства і людини, бо духовно-моральна проказа породжує великі страждання і душевні муки, негативно позначається на житті суспільства, природи, призводить до панування егоїзму в політиці, нестримного прагнення до влади і збагачення, панування техносфери над ноосферою [4].

Під моральним вихованням суб'єктів професійно-педагогічної діяльності розуміємо спосіб організації цілеспрямованої взаємодії суб'єктів і об'єктів на основі координації та вибору оптимальних форм і методів діяльності. Форми і методи морального виховання розуміються як способи здійснення процедури формування суб'єктності студентів-сиріт. Методи можуть становити і методику, і бути окремим підходом до здійснення діяльності. Тому характеристика морального виховання професійно-педагогічної діяльності щодо формування суб'єктної позиції студентів-сиріт буде характеристикою її форм та методів.

Під формами роботи щодо становлення суб'єктної позиції студентів-сиріт ми розуміємо організаційну систему взаємодії між суб'єктами й об'єктами професійно-педагогічної діяльності (інформаційні, групові та масові форми роботи).

Узагальнення наукової теорії і досвіду дозволяє серед індивідуальних форм роботи студентів-сиріт виокремити вивчення особових справ, спостереження, діагностичні бесіди, консультації, тренінги тощо.

Індивідуальна робота дозволяє працювати над формуванням саме тих умінь і навичок, рис і якостей, які недостатньо розвинуті у конкретного випускника школи-інтернату чи іншого закладу для дітей-сиріт, який вступив до педагогічного ВНЗ.

Груповими формами є тренінгові заняття, бесіди, навчальні заняття, лекторії, зустрічі з фахівцями тощо. Досвід переконує, що групову роботу з формування суб'єктності майбутнього фахівця краще реалізувати як психолого-педагогічну програму для студентів-сиріт, що відповідає певним вимогам:

– співвідношення з рівнем розвитку вихованців, спрямованість на актуальні для вихованців проблеми (майбутня професійна діяльність, взаємини з новими друзями, вільний час, сексуальність тощо);

– активність (організація роботи, в якій студент-сирота є активним учасником);

– змістовність (діяльність має передбачати вирішення проблем студента-сироти);

– мотивація на основі зацікавленості, усвідомлення доцільності і важливості справи студентом.

Масові форми найчастіше представлені святами, тематичними вечорами в гуртожитку, конкурсами, змаганнями тощо, а їхні завдання пов'язані з адаптацією студента-сироти до нових умов, визначення свого місця у системі міжособистісних взаємин, формування досвіду поведінки у соціально-педагогічному середовищі тощо.

Під методами формування суб'єктності студентів-сиріт ми розуміємо сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання і розвитку потенційних можливостей особистості, забезпечення конструктивної діяльності щодо зміни чи побудови життєвої або психолого-професійної ситуації, розв'язання проблем і досягнення різноманітних професійних цілей та завдань суб'єкта щодо власного особистісного і професійного становлення.

З урахуванням результатів проведеного дослідження методи формування суб'єктної позиції студента-сироти умовно можна розділити на три групи:

I група – методи соціально-педагогічної діагностики (визначення соціального статусу студента-сироти);

II група – методи соціально-педагогічної роботи (допомога студентам у їхній соціалізації, усвідомленні себе суб'єктом діяльності);

III група – корекційні методи (профілактика і корекція свідомості, поведінки і діяльності).

Досліджуючи феномен суб'єктності, ми зробили висновок, що позитивний вплив на її формування мають майже всі новітні педагогічні технології, що використовуються викладачами вищої школи. Важливим тут є намір самого викладача розвивати суб'єктну позицію студента, який не завжди готовий адекватно оцінити себе, продемонструвати готовність діяти, об'єктив-

но оцінити процес власного професійного становлення тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом проведене дослідження створює підстави для визначення морального виховання студентів-сиріт у процесі формування їхньої суб'єктної позиції, сутність якого полягає у тому, що процес розвитку суб'єктності студентів забезпечує сукупність форм (інформаційні, групові та масові) і методів (соціально-педагогічної діагностики, соціально-педагогічної роботи, корекційні) роботи.

Практика переконує, що ідеальним результатом соціально-педагогічної роботи зі студентами-сиротами у ВНЗ як майбутніми педагогами є активізація їхньої самодіяльності у процесі професійного й особистісного становлення.

Важливе місце при цьому посідає можливість залучення ресурсів як викладачів, так і інших фахівців, котрі здатні професійно займатися проблемами дітей-сиріт, будувати траєкторії їхнього власного і професійного розвитку.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка інтерактивних форм і методів морального виховання студентів-сиріт у процесі формування їхньої суб'єктної позиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бенескул П. Моральне виховання студентів / П. Бенескул, С. Деркач. // Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – 2012. – № 40. – С. 158–162.
2. Бех І.Д. Виховання сучасної вузівської молоді / І.Д. Бех // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи. – К. : Знання, 2000. – 520 с.
3. Годник С.М. Характеристика своеобразной сущности педагогической деятельности / С.М. Годник // Страница современной педагогики: диалог теории и практики ; под ред. С.М. Годника. – Воронеж : ВОИПКРО, 1998. – С. 37–58.
4. Збірка методичних матеріалів з організації виховної роботи в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» / за ред. А.Ф. Павленка. – К. : КНЕУ, 2008. – 69 с.
5. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К., 1997. – 267 с.
6. Осницький А.К. Технология самостоятельности. Методы исследования и диагностики / А.К. Осницкий. – М. – Нальчик : Эль-ФА, 1996.
7. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / М.М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.